

Aszályok hatása somogyi tölgyes állományokra

Dr. Németh Tamás Márton^{1*}, dr. Szabó Orsolya^{1*}, dr. Móricz Norbert¹

Az erdei ökoszisztéma stabilitása a változó éghajlati viszonyok között az adott faj adaptációs potenciáljától is függ. A tölgyek esetében ez különösen fontos, mivel a kocsánytalan és a csertölgy Magyarország gazdaságilag legfontosabb fafajai közé tartoznak. A szélsőséges meteorológiai viszonyok, főként az aszály, jelentősen befolyásolja tölgyerdeink növekedését. 2019-ben indított kutatásunk e két őshonos tölgyfajunkból álló állományok múltbeli aszályokra adott reakcióját vizsgálja. Jelen kéziratban három hasonló fiatal állomány vizsgálatának eredményét foglaltuk össze.

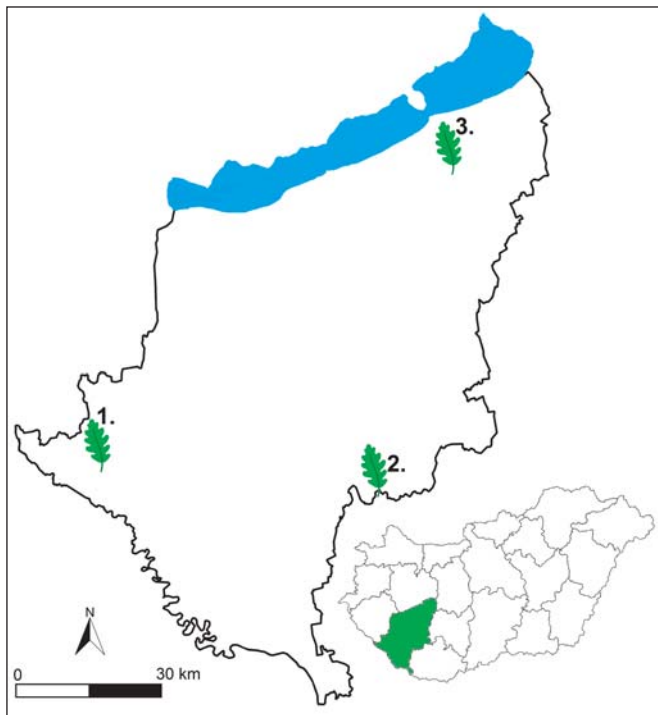
Az elmúlt évtizedekben, Európában egyre gyakoribb és súlyosabb aszályok fordultak elő (Mishra et al. 2010) és ez a tendencia az Éghajlatváltozási Kormányközi Testület (IPCC) jelentései szerint a jövőben várhatóan folytatódni fog. Ennek egyik következménye az erdőállományok vitalitásának gyengülése, de a gyakori, elhúzódó és szélsőséges aszályok a különböző erdei fajok tömeges pusztulását is eredményezhetik (Rasztovits et al. 2014). Az erdők szárazságérzékenysége azonban csak részben függ a domináns fajoktól és a kapcsolódó hidrológiai tulajdonságoktól (McDowell et al. 2015, Anderegg 2017), napjainkban egyes kutatások szerint az erdők aszályérzékenységét előre jelző modelleknek figyelembe kellene venni a fák helyi viszonyokhoz való alkalmazkodását is (Clark et al. 2016).

Magyarországon a kocsánytalan tölgy (*Quercus petraea* (Matt.) Liebl.) és a csertölgy (*Quercus cerris* L.) mind ökológiai, mind gazdasági szempontból a legfontosabb fajok közé tartozik és a hazai erdőterület mintegy 21%-át foglalja el (NÉBIH 2018). A 2000-es évek elején bekövetkezett rendkívüli száraz évek negatív hatással voltak a tölgyerdőkre is, ezáltal a csertölgy a kocsánytalan tölgy potenciális helyettesítő fajának is tekinthető a jövőbeli éghajlatváltozás elleni küzdelemben.

Jelen vizsgálatunkban fiatal kocsánytalan és csertölgy állományokat hasonlítottunk össze egy csapadék gradiens mentén, évgyűrű- és klímadatok segítségével. Az aszályra adott növekedési reakciók megértéséhez a nemzetközi szakirodalomban ismert mutatókat használtunk.

A kísérlet bemutatása

A vizsgálati helyszín kiválasztása az erdészeti klímaosztályozás (Führer 2010), valamint a talajviszonyokon alapult. A kijelölés a SEFAG Zrt. kezelési területén történt (1. ábra), Iharos (bükkös klíma), Zselickisfalud (gyertyános-tölgyes klíma) és Szántód (cseres klíma) települések közelében, ezáltal a két tölgyfaj optimális és szárazsági határához közeli területeket is magában foglalva. Mindhárom helyszínen 40 év alatti állományokat választottunk ki, ahol az állományban a ko-

1. ábra. A három mintaterület – 1. Iharos (IH), 2. Zselickisfalud (ZS), 3. Szántód (SZ) – elhelyezkedése Somogy megyében

csánytalan (KTT) és csertölgy (CS) elegyaránya legalább 15% volt (1. táblázat). A talaj fizikai és kémiai tulajdonságainak elemzése állományonként egy-egy talajszelvényből, különböző mélységekből (0–10 cm, 30–40 cm, 70–80 cm, 90–110 cm, 110–130 cm) vett talajminták segítségével készült el. A kijelölt mintaterületek hasonló talajviszonyokkal rendelkeznek, azaz mély termőrétegű, igen jó humuszellátottságú, gyengén savanyú, többletvízhatástól független, agyagbemosódásos barna erdőtalajok.

A három mintaterület állományaiából 2019-ben gyűjtöttünk évgyűrűmintákat. Fafajonként 12-12 domináns egyedből, Pressler-fúró segítségével vettünk növedékcsoportokat (2. ábra), 1,3 m magasságban, északi és keleti irányból. A furatokat levegőn szárítottuk, majd fatartókba ragasztottuk és csiszoltuk. A feldolgozás alapjául összesen 136 furat szolgált.

A csiszolt növedékcsoportok szkennelése (1200 dpi) után a digitális képeken (3. ábra) az évgyűrűszélességet 0,001

1. táblázat. Az állományok főbb jellemzői

Terület és faj (jelölésük)	Tszfm. (m)	Évi átlag csapadék (1985-2018, mm)	Kor (2019-ben)	Elegyarány (%)	Átlagos famagasság (m)
KTT _{IH}	220	775	29	38	13
CS _{IH}	220		29	15	13
KTT _{ZS}	280	710	35	51	15
CS _{ZS}	250		36	49	20
KTT _{SZ}	225	615	33	15	15
CS _{SZ}	225		33	67	15

* Az Erdészeti Lapok 2020-as cikkpályázatának kiemelt díjazott pályaműve.

¹ SOE ERTI, Ökológiai és Erdőművelési Osztály

2. ábra. Frissen vett növedékcsap

mm pontossággal mértük a WinDENDRO szoftver segítségével. Az adatok további ellenőrzése és feldolgozása COFECHA (Holmes 1983) és R statisztikai programokkal (Bunn et al. 2020) történt. A feldolgozás első lépéseként, a trendmentesítést kell elvégezni, amely egy olyan statisztikai folyamatot jelent, amely során az egyes faegyedek évgyűrűsorozatából azok az egyedi (be)hatások kerülnek eltávolításra (ún. simítógörbe segítségével), amelyek torzulást okozhatnának, ezzel akadályozva a további kiértékelést és összehasonlítást.

Majd a trendmentesített évgyűrű-kronológiákat (4. ábra) havi csapadékösszeg és havi átlaghőmérséklet-adatokkal hasonlítottuk össze (DAYMET, CARPATCLIM adatbázis), valamint az aszályos időszakok értékeléséhez aszályindexeket (FAI, SPEI) használtunk (Führer et al. 2011, Vicente-Serrano et al. 2010).

Az egyes helyszínek tölgyállományainak válaszreakció-értékeléséhez Lloret- és Thurm-féle indexeket hasz-

náltuk (Lloret et al. 2011, Thurm et al. 2016). Az egyik ilyen mutató az ellenálló képesség (resistance – RES), amely az aszályos évben mért évgyűrűszélesség-érték és az azt megelőző három év átlagértékének aránya. A következő az úgynevezett visszaszerzési mutató (recovery – REC), amely az aszályos évben mért évgyűrűszélesség-érték és az azt követő három év átlagértékének aránya. A harmadik mutató a teljes növekedéscsökkenés (total growth reduction – TGR), amely azt mutatja meg, hogy az aszályos évet megelőző három év átlagértékhez képest mekkora a faegyed növekedéscsökkenése a regenerációs időszak (RP) alatt. A regenerációs időszak azt az eltelt időt (év/évek) jelenti, amíg az évgyűrűszélesség értéke újra elérte az aszályt megelőző három év átlagértékét. Amennyiben az RP értéke 1, az azt jelenti, hogy az aszályt követő évben az évgyűrűszélesség értéke már elérte a három év átlagértékét. Továbbá a számításoknál az egymást követő aszályos évek (például 2011–2012) esetében mindig az alacsonyabb értékű évet (erősebb aszály) vettük figyelembe.

Eredmények és észrevételek

A növedékcsapok alapján 19 (Iharos), 30 (Zselickisfalud) és 29 (Szántód) évet tudtunk azonosítani. Az átlagos évgyűrűszélesség a kocsánytalan tölgy esetében 2,47 és 3,38 mm között, addig a csertölgnél 2,56 és 3,59 mm között változott. Az évgyűrűszélességek mérése előtt is jól láthatók voltak azok az évek, ahol elsődlegesen a csapadékmennyiség akár pozitívan, akár negatívan hatott az adott faegyed fejlődésére. Természetesen a csapadékmennyiség mellett az egyes rovarfajok által okozott károsítás hatása is feltűnik. A három mintaterület közül csak a szántódi tölgyeseket érintette jelentősen a gyapjaslepke (*Lymantria dispar* L.) 2005-ös károsítása.

A trendmentesített évgyűrű-kronológiák és meteorológiai adatok összehasonlításából az látható, hogy mindkét fafaj évgyűrű-növekedésére az adott év tavaszi és nyári időjárása volt leginkább befolyással. Pozitív hatással van mindkét fafajra a nyári csapadék, azonban a nyári hőmérséklet negatívan korrelál a tölgyfajok növekedésével. Az évgyűrű-növekedés és a nyári hőmérséklet korrelációja, csökkenő trendet mutatott, a csapadékosabb iharosi terület irányából a szárazabb szántódi terület felé haladva.

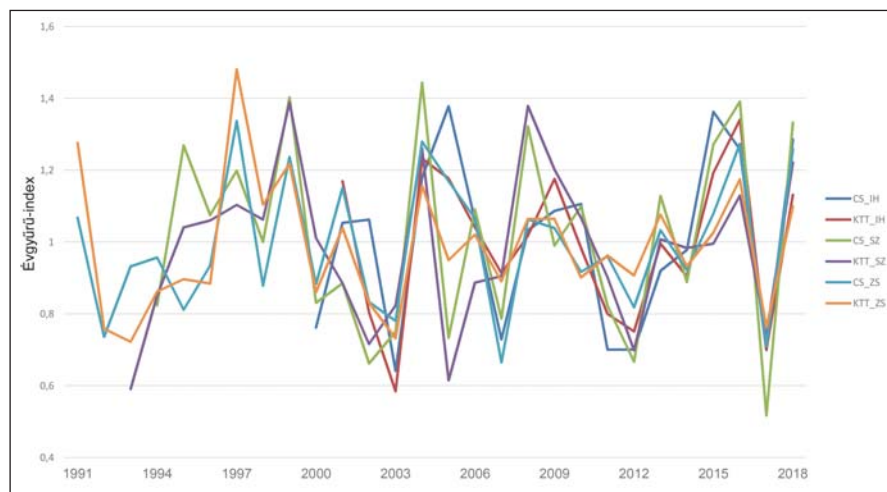
A fentebb említett klímaadatok feldolgozásából és kiértékeléséből, valamint az évgyűrű-kronológiák figyelembevételével a következő aszályos éveket határoztuk meg:

- iharosi mintaterület: 2002–2003, 2007, 2011–2012 és 2017;

3. ábra. Növedékcsapok csiszolás után

4. ábra. Trendmentesített évgyűrű-kronológiák

- zselici mintaterület: 1992, 2003, 2007, 2012 és 2017;
- szántódi mintaterület: 2002–2003, 2007, 2012 és 2017.

Az elérhető talajnedvesség mennyiségének változására a cser erőteljesen reagált, azaz az aszályos években az évgyűrűszélesség jelentősen visszaesett, majd a kedvező években erőteljes növekedésbe kezdett. A kocsánytalan tölgy reakciója a talajnedvesség megváltozására kevésbé volt markáns.

A Lloret-féle indexek összehasonlítás során azt az eredményt kaptuk, hogy a kocsánytalan tölgyek ellenálló képessége (RES) szignifikánsan magasabb, mint a csertölgyeké. Azonban az ún. visszaszerzési mutató esetében a csertölgyek értékei mutatkoztak jobbnak. Tehát a két fafaj eltérő, de mégis hasonlóan jó alkalmazkodóképességgel bír. Ebből arra következtethetünk, hogy a kocsánytalan tölgyek azt az „utat járják”, hogy az aszály alatt valószínűleg sokáig magas szinten tartják a párologtatásukat, míg a csertölgyek sztomáikat zárják, csökkentve a transzspirációt és a szénmegkötést. Tehát az előbbi fajt inkább az anizohidrikus, az utóbbi fajt inkább az izohidrikus stratégiát folytatók közé sorolhatjuk.

A teljes növekedéscsökkenés mutató (TGR) alapján azt látható, hogy mindhárom mintaterületen és minden aszályidőszakot figyelembe véve a csertölgnél magasabb értékeket kaptunk ($TGR_{CS} = 5,36$ és $TGR_{KTT} = 5,08$), azonban a különbség statisztikailag sem szignifikáns. A regenerációs időszak tekintetében csupán egy év volt az eltérés.

Összefoglalva, kutatásunk alapján elmondható, hogy az évgyűrűszélesség növekedése szempontjából a nyaranta elérhető vízmennyiség a fő korlátozó tényező mindkét fafaj számára. Aszályos időszakokban a növekedés megőrzése érdekében a kocsánytalan és a csertölgy különböző stratégiát folytat.

A csertölgy az elérhető talajnedvesség mennyiségének csökkenésére, növekedését lassítva próbál tartalékolni, valamint felkészülni az aszályt követő időszakra, azonban a kocsánytalan tölgy növekedését megpróbálja megtartani aszályok idején is, felhasználva készleteit, ami egy lassabb „felépülést” eredményezhet. Ennek következtében a kocsánytalan tölgy esetében elképzelhető, hogy az egymást követő aszályok miatt az állományok nem tudnak majd teljes mértékben regenerálódni, ezáltal sebezhetőbbé válhatnak a jövőben.

Mindannyiunk számára ismert az is, hogy a klímaváltozás az erdőgazdálkodást nemcsak ökológiai szempontból

állítja kihívás elé, hanem ökonómiai oldalról is negatívan befolyásolhatja. Természetesen, jelen részeredményekből – fiatal állományok lévén – magabiztos kijelentéseket nem tehetünk, azonban az összefüggések jobb megértése érdekében fontos a különböző korosztályú állományokból vett évgyűrűminták elemzése és egymással történő összehasonlítása.

Köszönetnyilvánítás

Köszönjük a SEFAG Zrt. munkatársainak, hogy munkánkat minden alkalommal készségesen segítették. Továbbá köszönjük a biotikus károk adatainak rendelkezésünkre bocsátását dr. Csókáné dr. Hirka Anikónak, valamint munkatársaink észrevételeit, illetve a terepi munkák során nyújtott segítségüket.

Felhasznált irodalom

- Anderegg, W. R. L. (2015): Spatial and temporal variation in plant hydraulic traits and their relevance for climate change impacts on vegetation. *New Phytologist* 205(3): 1008–1014.
- Bunn, A. G. (2008): A dendrochronology program library in R (dplR). *Dendrochronologia* 26(2): 115–124.
- Clark, J. S. – Iverson, L. – Woodall, C. W. – Allen, C. D. – Bell, D. M. – Bragg, D. C. – D’Amato, A. W. – Davis, F. W. – Hersh, M. H. – Ibanez, I. – Jackson, S. T. – Matthews, S. – Pederson, N. – Peters, M. – Schwartz, M. W. – Waring, K. M. – Zimmermann, N. E. (2016): The impacts of increasing drought on forest dynamics, structure, and biodiversity in the United States. *Global Change Biology* 22(7): 2329–2352.
- Führer E. (2010): A fák növekedése és a klíma. „Klíma-21” Füzetek 61: 98–107.
- Führer E. – Horváth L. – Jagodics A. – Machon A. – Szabados I. (2011): Application of a new aridity index in Hungarian forestry practice. *Időjárás* 115(3): 205–216.
- Holmes, R. L. (1983): Computer-assisted quality control in tree-ring dating and measurement. *Tree-Ring Bulletin* 43: 69–78.
- Jakucs P. – Mészáros I. – Papp B. L. – Tóth J. A. (1986). Acidification of soil and decay of sessile oak in the “Sikfőkút Project” area (N-Hungary). *Acta Botanica Hungarica* 32(1-4): 303–322.
- Lloret, F. – Keeling, E. G. – Sala, A. (2011): Components of tree resilience: Effects of successive low-growth episodes in old ponderosa pine forests. *Oikos* 120(12): 1909–1920.
- McDowell, N. G. – Allen, C. D. (2015): Darcy’s law predicts widespread forest mortality under climate warming. *Nature Climate Change* 5(7): 669–672.
- Mishra, A. K. – Singh, V. P. A. (2010): Review of drought concepts. *Journal of Hydrology* 391(1–2): 202–216.
- NÉBIH (2018): Erdővagyon és erdőgazdálkodás Magyarországon 2017-ben. www.portal.nebih.gov.hu
- Rasztovits E. – Berki I. – Mátyás Cs. – Czimer K. – Pötzelsberger E. – Móricz N. (2014): The incorporation of extreme drought events improves models for beech persistence at its distribution limit. *Annals of Forest Science* 71(2): 201–210.
- Thurm, E. A. – Uhl, E. – Pretzsch, H. (2016): Mixture reduces climate sensitivity of Douglas-fir stem 722 growth. *Forest Ecology and Management* 376: 205–220.
- Vicente-Serrano, S. M. – Beguería, S. – López-Moreno, J. I. (2010): A multiscalar drought index sensitive to global warming: The standardized precipitation evapotranspiration index. *Journal of Climate* 23(7): 1696–1718. ●